

VÝZNAM NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ V OBLASTI SOCIÁLNÍCH SLUŽEB

Pavla Varvažovská

X: 1–107, 2008
ISSN 1212–4117

Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, katedra humanitních věd, Praha–Suchbátka

Souhrn

Cílem stati je charakterizovat význam a poslání neziskových organizací v oblasti sociálních služeb. Nový zákon o sociálních službách upravuje v oblasti poskytování sociálních služeb práva a povinnosti nejen uživatelů a poskytovatelů těchto služeb, ale i práva a povinnosti orgánů veřejné správy. Jednou z povinností kraje je tvorba střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb na území kraje.

Klíčová slova: nestátní nezisková organizace – sociální služba – financování sociálních služeb – standardy kvality sociálních služeb – střednědobý plán rozvoje sociálních služeb

ÚVOD

Neziskové organizace pracují v mnoha veřejně prospěšných oblastech, jako jsou sociální a zdravotní služby, ochrana životního prostředí, ochrana kulturních památek, kultura, sport nebo i rozvoj komunitního života. Různorodost je hlavním rysem a silnou stránkou neziskového sektoru, s nímž se obvykle také spojuje řada přínosů pro demokratickou společnost.

Neziskové organizace totiž své služby nabízejí v místě, kde je služba poptávána, tudíž znají nejlépe skutečnou poptávku a jsou schopny pružně reagovat na její změny. Spotřebitelé služeb mohou také okamžitě kontrolovat jejich kvalitu, čímž nutí neziskové organizace k vysoké kvalitě poskytovaných služeb.

Do neziskových organizací je často veřejností i státem vkládána naděje, že pomohou vyřešit problémy, kde státní organizace nestačí působit. Prvním krokem k porozumění problému a následně ho řešit ve prospěch celé společnosti je komunikace. Efektivní komunikace je hlavním předpokladem pro úspěšnou spolupráci nestátních neziskových organizací a státu.

Neziskové organizace představují na půdě poskytování sociálních služeb naprosto nezastupitelnou roli. Výchozí bodem k zamyšlení je převážně studium dokumentů v čase i prostoru. Jako dokumenty jsou považovány žádosti o státní účelovou dotaci, které předkládali poskytovatelé sociálních služeb k dotačnímu titulu

Ministerstva práce a sociálních věcí ČR pro rok 2007 dle ustanovení nového zákona o sociálních službách. V těchto žádostech uváděli poskytovatelé sociálních služeb mnoho údajů. Základní údaje, které byli žadatelé povinni uvádět, byly informace o druzích a typech poskytovaných sociálních služeb. Stat' má charakter informativní a chce poukázat na důležitost neziskového sektoru ve společnosti.¹

Vlastní zpracování

Na základě mezinárodních typologií neziskových organizací i na základě členění používaného orgánem vlády ČR – Radou vlády pro nestátní neziskové organizace chápeme neziskové organizace jako tyto dva typy:

- *Vládní (státní, veřejné) neziskové organizace*, které zabezpečují převážně realizaci výkonu veřejné správy. Jejich opodstatnění je dáno jejich posláním, kterým je podílení se na výkonu veřejné správy na úrovni státu, regionu či obce. Jejich právními formami jsou v podmínkách ČR příspěvkové organizace a bývalé rozpočtové organizace, do roku 2001 organizační složky státu, kraje či obce. Jejich určitá část se charakteristikami svých činností blíží nestátním neziskovým organizacím.
- *Nestátní (nevládní, občanské, soukromé) neziskové organizace*, jejichž existence vychází z principu sebeřízení společnosti, což před-

stavuje schopnosti určitého společenství lidí žijících a spolupracujících ve vymezeném prostoru organizovat a vzájemně usměrňovat své jednání (Škarabelová Simona et al., 2002, s. 130).

Neziskové organizace jsou přirozenou součástí společnosti založené na svobodě a solidaritě občanů. Neziskové organizace jsou organizace, které vyplňují prostor mezi trhem, státem a občanem.

Sociální služby

Přijetím zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, došlo k velké změně v sociální oblasti. Zákon nově definuje pojem sociální služba a vymezuje jednotlivé druhy sociálních služeb.

Tento právní předpis přinesl, nebo se očekává, že přinese, řadu zásadních změn v dosavadnímu systému sociálních služeb. Do konce roku 2006 byly sociální služby upraveny zastaralou legislativou platnou před rokem 1989, která znala převážně ústavní péči a pečovatelskou službu. Všechny ostatní služby jako například osobní asistence, azylové domy, respitní péče, domy na půl cesty a mnohé další byly provozovány bez právní úpravy podmínek. Následkem toho bylo velmi obtížné zajistit dostupnost mnohých z nových forem služeb všem potenciálním uživatelům ve všech regionech. Chyběl zde jasný systém financování služeb a možnost kontroly kvality těchto služeb.

Hlavním posláním nového zákona o sociálních službách je ochrana práv a oprávněných zájmů lidí, kteří jsou v jejich prosazování oslabeni z důvodu zdravotního postižení, věku či nepříznivé životní situace.

Nová podoba zákona má reagovat na běžné podmínky života v naší společnosti a garantovat pomoc a podporu potřebným ve formě, která zaručuje zachování lidské důstojnosti, ctí individuální lidské potřeby a současně posiluje schopnost sociálního začleňování každého jednotlivce do společnosti v jeho přirozeném sociálním prostředí. Hlavním cílem zákona je podporovat proces sociálního začleňování a sociální soudržnost společnosti.

Podle zákona bude poskytovaná pomoc: *dostupná* – z hlediska typu pomoci, územní dostupnosti, informační dostupnosti a v neposlední řadě také z hlediska ekonomického; *efektivní* – bude uzpůsobena tak, aby vyhovovala potřebě

člověka a nikoliv „potřebám“ systému; *kvalitní* – bude zabezpečována způsobem a v rozsahu, který odpovídá současnému poznání a možnostem společnosti; *bezpečná* – bude zabezpečována tak, aby neomezovala oprávněná práva a zájmy osob; *hospodárná* – bude zabezpečována tak, aby veřejné i osobní výdaje používané na poskytnutí pomoci v maximálně možné míře pokrývaly objektivizovaný rozsah potřeb.²

Cílem zákona o sociálních službách je vnést do oblasti poskytování sociálních služeb kvalitní systém ochrany práv a oprávněných zájmů uživatelů sociálních služeb, ale i vymezit pravidla jak pro poskytovatele služeb, tak i pro orgány státní správy a územní samosprávné celky – kraje a obce. Nový zákon o sociálních službách vymezuje vedle práv a povinností jednotlivců také práva a povinnosti obcí, krajů a státu a samozřejmě také práva a povinnosti poskytovatelů sociálních služeb.

Dle uvedeného zákona je jednou z povinností kraje (vyššího územního samosprávného celku) pravidelně zpracovávat střednědobý plán rozvoje sociálních služeb na území kraje. Tento plán kraj zpracovává ve spolupráci s obcemi na území kraje, se zástupci poskytovatelů sociálních služeb a zástupců osob, kterým jsou sociální služby poskytovány (uživatelé).

Sociální služby jsou o lidech v jejich přirozeném prostředí. Všichni si přejeme mít své místo a roli v životě společnosti, tam, kde žijeme a pracujeme. Sociální služby mají za cíl pomoci lidem udržet si nebo znovu nabýt místo v životě jejich komunity, pokud toho sami nejsou schopni.

Sociální služby jsou zaměřeny na jedince, jejich rodiny a na jejich sociální síť. Služby, které jsou poskytovány, vyplývají z individuálních potřeb lidí a z celkových potřeb komunit, v nichž tyto lidé žijí. Zákon o sociálních službách definuje sociální službu takto: Sociální službou je činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.³ Existuje sedm vůdčích principů, které tvoří základ všech sociálních služeb: Nezávislost a autonomie pro uživatele služeb – nikoli závislost; začlenění a integrace – nikoli sociální vyloučení; respektování potřeb – služba je určována individuálními potřebami a potřebami společnosti, neexistuje model, který vyhovuje všem; partnerství – pracovat společně, ne odděleně;

kvalita – záruka kvality poskytuje ochranu zranitelným lidem; rovnost bez diskriminace; národní standardy – rozhodování v místě.⁴

V oblasti sociálních služeb dochází v posledních letech k výrazným změnám, zejména v přístupu k žitelům sociálních služeb a v používaných metodách sociální práce. MPSV se snaží na tyto posuny reagovat pomocí systémových změn, které zajistí poskytování kvalitních služeb v souladu se současnou úrovní poznání. MPSV rozhodlo stanovit požadavky na kvalitu poskytování sociálních služeb v podobě standardů kvality. Standardy kvality jsou souborem kritérií, jejichž prostřednictvím je definována nezbytná úroveň kvality poskytování sociálních služeb v oblasti personální, procedurální a provozní.

Standardy popisují, jak má vypadat kvalitní sociální služba. Jejich smyslem je umožnit průkazným způsobem posoudit kvalitu poskytované služby, nikoli stanovit, jaká práva a povinnosti mají zařízení a uživatelé sociálních služeb.

Podstatným rysem standardů je jejich obecnost, jsou použitelné pro všechny druhy sociálních služeb. Přijetím zákona o sociálních službách došlo tímto k zásadním změnám v systému financování sociálních služeb. Většina dotačních titulů byla sloučena pod jediný dotační titul. Dotace ze státního rozpočtu poskytovatelům sociálních služeb (zejména v případě služeb s regionální a místní působností) byla poskytována s ohledem na regionální, místní potřebnost sociální služby (tj. s ohledem na regionální plány rozvoje sociálních služeb). Finanční prostředky ze státního rozpočtu na financování sociálních služeb se neposkytují nadacím a nadačním fondům. Kraje přistoupily k tvorbě střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb různými způsoby. Některé kraje vyhlásily pro tvorbu plánu výběrové řízení a tím pověřily k vypracování cizí subjekt. Jiné kraje s tvorbou svého plánu ještě nezačaly. Neziskové organizace jsou pravidelně zapojovány do tvorby strategických dokumentů kraje. Pochopitelně čas ukáže, zda zvolený systém v oblasti sociálních služeb bude v podmínkách české společnosti fungovat a zda bude efektivní.

ZÁVĚR

Zákon o sociálních službách přinesl řadu zásadních změn v dosavadním systému poskytování sociálních služeb. Změny se dotkly všech aktérů,

nejvíce samozřejmě uživatelů a poskytovatelů služeb, ale i subjektů vykonávajících veřejnou správu (státní správu i samosprávu). Hlavním cílem zákona je vytvoření podmínek pro uspokojování oprávněných potřeb osob, které jsou oslabeny v jejich prosazování. Oprávněná osoba se pak sama rozhodne, jakým způsobem s příspěvkem naloží. Z tohoto důvodu se nabízí otázka, zda budou občané hojněji využívat služeb poskytovatelů sociálních služeb, nebo příspěvek budou směřovat ke zvýšení rodinného rozpočtu. V některých případech bude docházet ke snížení kvality života těchto osob, popř. zvýšení rizika vzniku nebo prohloubení nepříznivé sociální situace.

Neziskové organizace se po několika měsících účinnosti zákona o sociálních službách obrací na pracovníky krajských úřadů s žádostmi o pomoc při řešení situací, kdy klienti nehradí vědomě poskytované služby úplně nebo z části. Služby jsou uživateli kritizovány jako drahé, nekvalitní, anebo neodpovídají v dohodnutém rozsahu dle uzavřené smlouvy mezi poskytovatelem a uživatelem. Kraje budou mít zásadní vliv na charakter a rozsah sítě sociálních služeb také z toho důvodu, že je jim svěřována působnost v oblasti registrace poskytovatelů sociálních služeb a kontroly, a to v přenesené působnosti.

Již nyní, na základě regionálních konferencí, se dá předpokládat, že i v dalších krajích se ukáže nenahraditelné postavení neziskových organizací v oblasti sociálních služeb. Neziskové organizace se i významně podílejí při tvorbě legislativy uvedené sociální oblasti. Neziskové organizace jsou významným dodavatelem sociálních služeb jak pro nejrůznější cílové skupiny, tak pro danou oblast, komunitu, určitou část společnosti a i pro společnost jako celek. Neziskové organizace bezprostředně reagují nejen na nedostatky v systému sociálních služeb, zabezpečovanému státní správou, ale i vykrývají nedostatky na „trhu sociálních služeb“, které stojí mimo zájem soukromých ziskových organizací. Neziskové organizace mají nezastupitelnou roli ve společnosti a také plní funkci pomyslné kontroly veřejných i soukromých institucí svou konkurencí a tím působí jako prevence proti monopolismu, klientelismu a korupci ve všech oblastech života a zejména pak v oblasti sociálních služeb.

Neziskové organizace ve společnosti mají nezastupitelnou roli. Poskytují služby, které stát dělat neumí nebo nechce, většinou levně a pružně. Zejména poskytují neformální pomoc a solidaritu lidem v nouzi, ale také sociální a zdravotní péči o lidi, kteří ji potřebují. Jejich úspěšnost nespočívá jen v hmotných statcích (majetku) a finančních prostředcích, ale také, a to především, na myšlenkách, reálných vztazích mezi lidmi, na komunikačních a sociálních dovednostech, na zvycích a na jednání, které vychází z hodnot solidarity, tolerance, spoluodpovědnosti, dobrého sousedství.

LITERATURA

MPSV. *Důvodná zpráva k návrhu zákona o sociálních službách*. MPSV, Praha 2005.

MPSV. *Bílá kniha v sociálních službách*. MPSV, Praha 2003.

ŠKARABELOVÁ, S. et al.: *Když se řekne Nezisková organizace*, Masarykova Univerzita, Brno 2002. ISBN 80-210-3031-32.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 3, v plném znění.

Vysvětlivky:

1. Poznatky uváděné v příspěvku vyplynuly z řešení IVZ MSM 6046070906 „Ekonomika zdrojů českého zemědělství a jejich efektivní využívání v rámci multifunkčních zemědělskopotravinářských systémů“.
2. MPSV. *Důvodná zpráva k návrhu zákona o sociálních službách*. MPSV, Praha 2005. str. 46.
3. *Zákon č. 108/2006Sb., o sociálních službách*, § 3, v plném znění.
4. MPSV. *Bílá kniha v sociálních službách*. MPSV, Praha 2003, str. 9.

Pavla Varvažovská
varvazovska@pef.czu.cz